

GÜMÜŞHANE'DE OSMANLI DÖNEMİ TÜRBELERİ**The Ottoman Period Tombs In Gümüşhane****Dr. Haldun ÖZKAN*****ÖZ**

Gümüşhane ve ilçelerinde Osmanlı döneminde inşa edilmiş dokuz türbe gövde şekillerine göre kare, sekizgen ve dikdörtgen planlı olarak başlıca üç grup altında değerlendirilmiştir. Bazı türbeler 16. yüzyılda bölgesel özelliklerle inşa edilmiş olması bakımından önem taşırlar. Türbeler üzerlerindeki kitabeler, hat bakımından gösterdiği zarif ve ince işçilik de dönemin özelliğini yansıması bakımından ilgi çekicidir. Bunlar inşa ve bani kitabeleri olup, bazıları da sadece tarih kitabesi olarak yazılmıştır. Gümüşhane türbe kitabelerinde sanatçı veya usta ismi ile karşılaşılmasıdır. Türbelerin içerisindeki sandukaların sanatsal değeri bulunmamaktadır. Taçkapı şeklinde anıtsal girişi olan bir türbe yapısı yoktur. Türbelerin genelinde de bezeme yoktur. Türbelerin tamamı sarımtırak düzgün kaliteli kesme taş malzemeden inşa edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Gümüşhane, Osmanlı, Türbeler

ABSTRACT

Nine tombs constructed in the Ottoman period in Gümüşhane and its counties are, according to the shape of their body, scrutinized under three main groups: those with a square, a rectangle plan and the octagonal plan. Some tombs are of a certain importance due to the local features of construction they bear. The inscriptions above the tombs are interesting with the elegant craftsmanship shown in the calligraphy. These are construction inscriptions and some were only designed as tablets for showing the year of construction. No names of masters or craftsman were detected among the inscriptions in Gümüşhane. The sarcophagi within the tombs show no importance of artistry. There are no tombs with a portal that conveys a monumental entrance. In general the tombs also do not bear decoration. All the tombs are constructed of yellowish regular cut stones of quality.

Key Words: Gümüşhane, Ottoman, tombs

Anadolu türbe mimarisinin genel şeması Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklu döneminde şekillenmiş, Anadolu Selçuklu çağında geliştirilmiş, Anadolu Türk Beylikleri döneminde de

* Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi.

yöresel özelliklerle zenginleştirilerek Osmanlı dönemine taşınmıştır. Erken Osmanlı dönemi türbe mimarisi, Anadolu Türk Beylikleri dönemi türbe mimarisi geleneğini takip eden, ancak kısa sürede kendi türbe mimarisinin örneklerinin verildiği bir dönem olmuştur. Klasik Osmanlı döneminde mezar yapıları da plan, mimari ve süsleme açısından gelişimin zirvesini oluşturmuştur. Osmanlı mezar anıtlarının büyük çoğunluğu özellikle de sultan türbelerinin tamamı İstanbul'da bulunduğu için Osmanlı toplumunun türbe anlayışını, kimler için türbe yapıldığını plan şeklini ve çeşitliliğini Anadolu'dan ziyade İstanbul'da izlememiz mümkündür. Ancak Anadolu şehirlerinde de İstanbul kadar zengin olmasa da Osmanlı döneminin mezar geleneğini temsil eden türbe yapıları mevcuttur. Bu şehirlerimizden biri de Gümüşhane'dir. Gümüşhane ve ilçelerinde Osmanlı döneminde inşa edilmiş dokuz türbe tespit edilmiştir. Bu mezar yapıları gövde şekilleri göz önünde bulundurularak kare, sekizgen ve dikdörtgen gövdeli olmak üzere üç grup altında tanıtılmıştır.

1-Kare Gövdeli Türbeler:

1-Pir Ahmed Türbesi:

Gümüşhane-Erzurum kara yolu üzerinde Pir Ahmed Köyü içerisinde¹ yer alan bu türbe Karamanoğlu Pir Ahmed Bey'e ait olup, H.957 M.1550 yılında inşa edilmiştir². Adına türbe yapılan Pir Ahmed Karamanoğlu II. İbrahim'in oğullarından biridir³. İ.Uzunçarşılı ve Y. Öztuna Pir Ahmed hakkında bilgi verirken, yaşantısından özetle şöyle bahseder; Pir Ahmed'in babası İbrahim Bey 39 yıllık hükümdarlıktan sonra 1464 yılında, ölümünden kısa bir süre önce vefatı ve büyük oğlu İshak Bey'e hükümdarlığı bırakmışsa da Pir Ahmed ve diğer kardeşleri buna razı olmayarak İbrahim Bey'i Konya'dan çıkarmışlar ve babalarının üzüntüden ölümüne sebep olmuşlardır⁴. İshak Bey kardeşlerine karşı koymayarak Silifke taraflarına çekilmiş, Pir Ahmed Bey'de Konya ve çevresinde idareyi ele almıştır. İshak Bey'in Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey'den aldığı yardımcı kuvvetlerle Karaman Beyliğini tekrar ele geçirmesi üzerine Pir Ahmed, Osmanlılara baş vurmuştur. Daha sonra Pir Ahmed, Antalya Sancak Bey'i Köse Hamza Bey kuvvetleriyle Karaman'a girmiş, Silifke Kalesinden

¹ Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri*, Ankara, 1991, s.63.'te kümbeti yer olarak Bayburt-Pir Ahmet Köyü Pir Ahmet Kümbeti şeklinde tanıtmıştır. Pir Ahmet Köyü Bayburt'un değil, Gümüşhane'nin köyüdür.

² Akgün Uslu Gülyüz, *Gümüşhane ve Çevresi Tarihi- Sanat Eserleri*, İstanbul,1980, s.28.; M.Yüksel,*Gümüşhane Kitabeleri*, İstanbul, 1997, s.127.

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.XXI, Ankara, 1983, s.306.

⁴ Yılmaz Öztuna, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1983, s.29.

başka diğer Karaman topraklarına sahip olarak bir süre Osmanlı egemenliğinde bulunmuştur⁵. Pir Ahmed Bey bu defa kardeşi Kasım Bey'le uğraşmış, 1466'da Osmanlı'ya muhalefet etmesi üzerine Fatih Sultan Mehmed komutasındaki Osmanlı ordusunun Karaman memleketlerine girmesi sonucu Lârende (Karaman) ye kaçmıştır. Veziriazam Mahmud Paşa'nın Lârende'ye Pir Ahmed üzerine gönderilmesi sonucu çıkan savaşta, Pir Ahmed'in kuvvetleri bozularak kaçmıştır. Daha sonra Gedik Ahmed Paşa bir kısım Karaman ailesinin bulunduğu Mokan ve Minan Kalesini elde etmiş burada bulunan Pir Ahmed Bey'in eşiyle oğlunu İstanbul'a göndermiştir. Minan Kalesinin alındığını duyunca üzüntüsünden kendisini kaya başından aşağı atıp intihar etmek isteyen Pir Ahmed, bir ağaca takılmak suretiyle kurtulmuş, artık ümitsiz bir halde Tarsus'a ve oradan da Uzun Hasan Bey'in yanına gitmiş ve kendisine ikta olarak verilen Bayburt tarafındaki dirliğinde ölmüştür⁶.

Osmanlının Klasik döneminde Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) inşa edilen Pir Ahmed Türbesi, kare planlı, iki katlı olarak düzenlenmiş bir türbedir (Çizim 1). Kuzeyden açılmış basık kemerli bir giriş ile türbeye ulaşılmaktadır(Foto. 1-2). Girişin önündeki küçük kare bir açıklıktan, dört basamakla cenazelik bölümüne inilmektedir. Üzeri tonoz örtülü cenazelik bölümünde tek bir sanduka bulunmaktadır. Cenazelik bölümünde pencereye yer verilmemiştir.

Türbenin üst katı mescit olarak kullanılmaktadır. Bu mekânın üzeri kubbe ile örtülmüş, kubbeye pandantiflerle geçilmiştir. Batı yüzünde grift bir sülüsle yazılmış 0.75x0.43m ölçülerinde dört satırlık bir kitabe bulunmaktadır. Kitabenin üzeri onarım sırasında çimentolu sıva ile yer yer kapatılarak zarar görmüştür. Bu nedenle kelimelerin bir bölümü okunamamıştır. Kitabe:

---

⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, A.g.e., s.306.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, A.g.e., s.306.; E.Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara, 1993, s.307.

- 1- هذا ذكر ما وقف ..... سبيل الاعز الاكرم
افتحار الصلحا ..... مراد المرحوم ذى كل الادهمى
يوم لا ينفع مال
2- ولا بنون الا من اتى الله بقلب سليم....
3- عزيز احمد ..... سلطان سليمان بن سليم.....
4- ..... سبع وخمسين
وتسعمائه

Okunuşu:

- 1-Hâzâ zikru mâ vakafa .... Sebîl el-i'zâz el kerem iftihâru's-sulahâ....
Murâd el-merhûm zî külli'l-Edhemî yevme lâ yenfe'u mâlün
2- ve lâ benûne illâ men etallahe bi-kalbin sel'imîn....
3- aziz Ahmed....Sultan Süleyman bin Selim....
4-..... seb'in ve hamsîne ve tis'amie⁷

Açıklaması: Bu vakfın zikridir.... İzzet ve ikram yolu, Salihlerin övüncü.... Merhumun muradı, bütün Edhemî'nin sahibi Allah'a temiz bir kalple gelenden başka Aziz Ahmed....Selim oğlu Sultan Süleyman..... dokuz yüz elli yedi⁸.

⁷ Murat Yüksel, A.g.e., s.129.

⁸ Kitabede Şuara Suresinin 88 ve 89. Ayetleri yazılmıştır. Murat Yüksel, A.g.e., s.129.

Türbenin üst katı iki küçük mazgal pencere ile aydınlatılmıştır. İçten kubbe, dıştan külahla kapatılmış ve üzeri sonradan saçla kaplanmıştır. Türbe üzerinde süsleme bulunmamaktadır. Kesme taş malzemedен inşa edilmiştir. Türbenin içinde, batı duvarında kitabe yer almaktadır. Bu kitabeden türbenin 1550 yılında inşa edildiği anlaşılmaktadır.

2-Çağırğan Baba Türbesi:

Gümüşhane'nin 13 km. doğusunda, Tekke Köyünde, anayolun hemen kenarında yer alan Çağırğan Baba Türbesi, bir Osmanlı dönemi türbesidir. Türbenin iç kapısı üzerindeki Arapça iki satırlık kitabede H.990 / M. 1582 yılı kayıtlıdır⁹.

Kitabe:

· هذه مزار الشريفه المرحوم المغفور بابا چاغرغان
· اولياء السالقة حرره فى ماه رجب سنة تسعين
وتستعمائه

Okunuşu: Hâzihi mezâru'ş-şerifeti'l-merhûm el-mağfûr Baba Çağırğan Evliyâu's-sâlikati harrarahu fî mâhî Receb senete tis'îne vetis'amie¹⁰

Açıklaması: Burası merhum, mağfur, feryad eden Evliya Çağırğan Baba'nın şerefli mezarıdır. 990 yılının Recep ayında (Temmuz 1582) onu yazdı.¹¹

⁹ Gülyüz Akgün Uslu, A.g.e., s.28.

¹⁰ Murat Yüksel, A.g.e., s.127.

Çağırğan Baba Türbesi¹² asıl mekanı kare bir plan üzerine taştan yapılmış, sonradan batısına dikdörtgen planlı bir bölüm daha eklenmiştir (Çizim 2) (Foto. 3-4). Türbenin her iki bölümün de içinde birer sanduka yer almaktadır. Türbeye kuzey cephesindeki dikdörtgen düz lentolu bir giriş ile ulaşılmaktadır. Asıl türbe bölümüne batıdan sivri kemerli bir giriş açılmıştır. Alınlık içerisinde 0.41x0.26 m. ölçülerinde mermer üzerine iki satır sülüsle yazılmış bir kitabeye yer verilmiş ve kitabe üzerinde bir rozet işlenmiştir(Foto. 5). Bu bölümün üzeri içten kubbe dıştan sekizgen bir piramit külahla örtülmüştür. Kubbeye köşelere yerleştirilen tromplarla geçilmiş, kubbenin oturduğu sekizgen kasnak dışarı yansıtılmıştır. İçerisinde 0.82x2.66 m. boyutlarında bir sanduka bulunmaktadır (Foto. 6). Türbe son yıllarda onarım görmüştür.

3-Hacı Tahir Efendi Türbesi:

Eski Gümüşhane’de Süleymaniye Mahallesi, Süleymaniye Camiinin kuzey doğusunda, cami zemininden aşağıdaki terastadır (Foto. 7). Türbe günümüze onarımlarla ulaşabilmiş olup(Foto. 8) üzerindeki kitabede, 1755–1834 tarihi yer almaktadır.

Mısır El-Ezher Üniversitesi’nde din âlimi olduğunu, giriş üzerinde yer alan kitabeden öğrendiğimiz türbenin, yatanı hakkında fazla bir bilgimiz yoktur¹³. 1755–1834 yılları arasında yaşamış olan Tahir Efendi, zamanla cami haziresinin oluşmasına da sebep teşkil etmiştir. Mezar yapısının da XIX. Yüzyılın ilk yarısında inşa edildiğini söylemek mümkündür. 5.82x 5.50 m. ölçülerindeki kare planlı türbenin girişi doğudadır¹⁴ (Foto. 9). Diğer üç yönde birer pencere açılmıştır (Çizim 3). İçten köşe bingilerine oturan kubbe, dıştan çatı ile örtülüdür. Türbe içerisinde iki sanduka bulunmaktadır (Foto. 10). Bunlardan büyük olanı Hacı Tahir Efendi’ye aittir ve kuzey penceresinin önünde yer alır. Güneydeki pencere önünde de küçük ölçülerde bir sanduka daha yer almaktadır. Bunun da Tahir Efendi’nin yakınlarından birine ait olduğu

¹¹ Kitabenin ikinci satırında “harrarahu” yani “onu yazdı” ifadesine yer verilmiş, ancak kitabeyi kimin yazdığı belirtilmemiştir. Murat Yüksel, A.g.e., s.127.

¹² III. Murad’ın (1574-1595) İran seferi sırasında gördüğü bir rüya üzerine yapıldığı ve Gümüşhane, Samsun ve Tokat’ta vakıfları bulunduğu bilinmektedir. Murat Yüksel, A.g.e., s.126.

¹³ Halk arasında Hacı Tahir Efendi için:1840 yılında öldüğü, türbenin ölümünü mütakip yapıldığı söylenmektedir. 1760 yılında Mısır’da doğan Hacı Tahir Efendi’nin Dedesi, Mısır Kethüdası Süleyman Ağadır. Eğitimini El- Ezher Üniversitesi’nde tamamlamış, daha sonra bu üniversitede din âlimi olarak uzun süre görev yapmış ve Gümüşhane’ye dönmüştür.

¹⁴ Hüseyin Yurttaş, “Gümüşhane Süleymaniye (Ulu) Camii, Çeşmesi, Haziresi ve Hacı Tahir Efendi Türbesi” , Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, Sayı:12, Erzurum, 2007, s.61.

anlaşılmaktadır. 0.62 m. kalınlığındaki duvarlar moloz taş örgülüdür ve sıva ile kaplıdır.

2-Sekizgen Gövdeli Türbeler:

1-Firdevs Hanım Türbesi: Gümüşhane'den Şiran'a giderken Çilhoroz Dağı üzerinde, Şiran'ın 8 km. doğusunda Şiran-Kelkit yolunun 20 m. solunda Firdevs Hanım Türbesi yer almaktadır¹⁵ (Foto. 11-12). Girişteki lento üzerinde orijinal kitabesi bulunmaktadır (Foto. 13). Kitabesinden bu türbenin Şehid olan Firdevs Hanım için 1556-1557 tarihinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Gümüşhane Kitabeleri adlı çalışmayı hazırlayan Murat Yüksel, Şiran Yunus Emre İlkokulu bahçesinde ki üzerinde iki satırlık yazı bulunan kitabenin de Firdevs Hanım Türbesine ait olduğunu belirtmektedir¹⁶. Ayrıca 2003 yılında bölgede yaptığımız Yüzey Araştırması esnasında girişin yanına konulmuş yerde duran ve sadece üzerinde birkaç harf bulunan bir kitabe parçası daha tespit edilmiştir.

1- هو السعيد الشهيد فردوس خاتون.....

2- طول عم..... ولوالديه.....

Okunuşu:

1- Huve's-sad'îd eş-şehîd Firdevs Hâtun...(O mübarek, şehit Firdevs Hanım...)

2- Torul.... Ve li-vâlideyhi...(Torul... ve anne ve babasına...)¹⁷

Lentonun sağındaki Kitabe:

¹⁵ Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri*, Ankara, 1991, s.63.'te: "Bayburt -Şiran İlçesi Firdevs Hanım Kümbeti şeklinde çok kısa olarak bahsediyor. Şiran Bayburt'un değil, Gümüşhane'nin ilçesidir.

¹⁶ Murat Yüksel, A.g.e., s.248.

¹⁷ Murat Yüksel, A.g.e., s.250.

1- صاحبه ومالكه ....

2- ولد .....

Okunuşu:

1- Sâhibuhu ve mâlikuhu (Onun sahibi ve maliki)

2- veledü (çocuğu)¹⁸

Lentonun ortasındaki Üst Kitabe:

1- لا اله الا الله محمد

2-الرسول الله

Okunuşu:

++1-Lâ ilâhe illallah Muhammedu

2-er-resûlullah. Fî¹⁹

¹⁸ Murat Yüksel, A.g.e., s.249.

¹⁹ Murat Yüksel, A.g.e., s.249.

1-2 (Allah'tan başka ilâh yoktur.Muhammed onun resulüdür.)
Lentonun ortasındaki Alt Kitabe:

الدنيا جيفة وطالبها كلاب

Okunuşu:

Ed dünya cîfetün ve tâlibuhâ kilâbun (Dünya bir leştir, onu isteyenlerde köpeklerdir)²⁰

Lentonun solundaki Kitabe:

فى اربع وستين

وتسعمائه

Okunuşu:

Fî erba'in ve sittîne ve tis'umietin (H. 964 yılında (M.1556-1557))²¹

Firdevs Hanım Türbesi plan kuruluşu olarak, içten ve dıştan sekizgen planlı ve tek katlı olarak düzenlenmiştir (Çizim 4). Cenazelik bölümü yoktur.

²⁰ Murat Yüksel, A.g.e., s.249.

²¹ Murat Yüksel, A.g.e., s.249.

Türbenin kuzey cephesinde giriş, diğer üç yönde birer dikdörtgen pencere açılmıştır. Kubbesi yenilenmiş, basit ve işçiliksiz bir saçla kaplanmıştır. Türbe içten sıvanarak yeşile boyanmıştır. İçerisinde bir de sanduka bulunmaktadır (Foto. 14). Düzgün kaliteli kesme taş malzemeden inşa edilmiştir.

2-Çamur Köyü Kümbeti:

Gümüşhane'nin Kelkit İlçesine 44 km. uzaklıkta ve ilçeye en uzak köylerinden birinde bulunmaktadır. Çamur Köyünün 5 km. batısında bulunan kümbet, eski bir mezarlık içerisinde. Kümbet uğradığı tahribatlara rağmen büyük ölçüde sağlam olarak günümüze ulaşmış ancak, günümüzde köy dışında kendi haline yıkılmaya terk edilmiştir (Foto. 15-18). Kümbetten dolayı köyün tarihini de Kelkit'in tarihiyle paralel olarak değerlendirmekteyiz. 1516 yılından kalma 60 sayılı Vilâyet-i Erzincan Defteri'nde Kelkit, Bayburt Sancağına tabi bir nahiye olarak geçmektedir²². Bayburt 1334 yılında Eretnaogullarının eline geçmiş²³ ve bu tarihten sonra da Akkoyunlu ve Karakoyunlular arasında el değiştiren şehir, 1501 yılında Safavilerin, 1514 yılında da Osmanlıların eline geçmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Seferine çıktığı 1514 senesinin haziranında, Erzincan'a yaklaştığı sırada savaşılmadan sulh yoluyla şehir alınmış, ertesi yıl içerisinde de civardaki yerleşme merkezleri feth edilmiştir. İlk olarak kent Emîr-i Âhur Bıyıklı Mehmed Paşa'ya verilerek, Tercan, Bayburt, Şarki Karahisar, Trabzon-Canik Sancakları da dahil "Erzincan Vilâyeti" oluşturulmuştur. Bu ilk düzenleme 1517 yılına kadar aynı kalmıştır. 1517 senesinde tanzim edilen bir teşkilat defterinde, Erzincan Vilâyetinin 1514-1515'den itibaren almış olduğu idari statünün değişik olduğu görülmektedir. Bu kayıtlara göre Kemah, Kiğı, Bayburt, İspir Sancakları Diyarbakır'a, Şarki Karahisar ve Canik Sancakları da Rûm (Sivas) Beğlerbeğine bağlıdır²⁴.

Kümbetin doğu cephesinde girişin üzerindeki kitabe yere düşmüş ve günümüzde hala yerde duran kitabe üzerinde:

²² Fahrettin Kızıoğlu, "Osmanlı "Tapu-Tahrir" ve "Mühime" Defterlerinde Gümüşhane Bölgesi Türk Boy /Oymak Hatıraları ve Madenler Üzerine "Hükümler" den Örnekler" Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu (13-17 Haziran 1990), Ankara, 1991, s.71.

²³ Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri*, İstanbul, 1973, s.38.; A.Ş.Beygu, *Abideleri ve Kitabeleri İle Erzurum Tarihi*, İstanbul, 1936, s.159.

²⁴ Erdoğan Şahin T., *Erzincan Tarihi* C.II, Erzincan, 1987, s.39.

“Ahmet” ismi okunmaktadır.

Kümbetin girişine göre solda sekizgenin güneydoğu yüzünde iki kitabe daha bulunmaktadır. Alttaki yazıtta harfler erimiş olduğu için okunamıyor, üstteki kitabede:

Emir bin... Dede Şeyh Kasım...” ibaresi okunabilmektedir.

Yapıdan biraz uzakta, yerde duran bir kitabe üzerinde de kelime-i tevhid yazılmıştır.

لا اله الا الله Lâ ilâhe illallah

Mevcut kitabelerin hiçbirinde tarih bulunmadığı için, kümbetin yapılış tarihi kesin olarak tespit edilememiştir.

Eğimli bir arazi üzerine kurulmuş olan kümbet, dıştan sekizgen gövdeli, içten silindirik ve tek katlıdır. Cenazelik bölümü yoktur (Çizim 5). Doğudan başlayıp batıya doğru yükselen toprak seviyesi, kümbetin batısını yarı yüksekliğe kadar kapatmış durumdadır.

Kümbetin doğu cephesinde bir giriş ve bir mazgal pencere açılmıştır. 0.85m. genişliğindeki girişin iki yanındaki duvar örgüleri sökülerek tahrip edildiği için, girişin düz lentolu oluşu dışında kapının şekli ve tezyinatı hakkında fikir edinmek mümkün olmamaktadır (Foto. 17). 1.65m. yüksekliğinde düzenlenen girişin üzerinde düz bir lento vardır. Doğü cephesinde zemininden 1.83 m. yükseklikte, girişin üzerinde bir mazgal pencere açılmış, pencerenin de özellikle alt kesimi tahrip edilmiştir. Bunun dışında kümbeti aydınlatan iki mazgal pencere de kubbede açılmıştır ancak bunlar günümüzde kapatılmıştır.

Kümbet içten silindirik olarak düzenlenmiş 4.60 m. çapında bir iç mekana sahiptir. İçeride ilginç bir duvar örgüsü bulunmaktadır. Beden duvarları dıştan kesme taş, içten moloz taşla yapılan kümbetin zemini, kaçak kazılarla açılınca, temel tabanındaki 1.00 m.'lik kısmının tuğla kaplamalı olduğu ortaya çıkmıştır. Beden duvarları taş olmasına rağmen toprak altında kalacağı düşünülen alan tuğla ile kaplanmıştır. Ayrıca duvar yüzeyinde kalan sıva izlerinden içerideki moloz taş yüzeyin sıvandığını göstermektedir. Kümbetin kubbesi içten yatay tuğla örgüsü ile örülmüş ve sıvamıştır. Sıvalar büyük ölçüde dökülmesine rağmen kalan izlerden bunları görmek mümkündür.

Kümbet dıştan, sade bir saçağa sahiptir. Kümbetin dıştan kuzeybatı köşesinin duvar örgüsü tahrip olmuştur. Diğer yüzleri de muntazam olmayan, farklı büyüklükte taşların kullanıldığı kesme taş örgüye sahiptir. Üst örtüsü

günümüzdeki şekli ile içten ve dıştan kubbelidir (Foto. 16). Ancak dış kubbesi sonradan beton sıva ile kaplanmıştır. Orijinal hali ile gövdenin şekline göre sekizgen olarak sonuçlanan külahla kapatılmış olduğunu düşünmekteyiz.

Çamur Köyü Kümbeti günümüzde kaçak kazılarla önemli ölçüde tahrip edilmiş, kitabeleri yerinden sökülmüş, duvar taşları yıkılmış ve içerisi kazılmıştır. Ön cephesi de büyük ölçüde tahrip edildiği için yapının ne dışında ne de içinde herhangi bir tezyinat görülmemektedir.

Kümbetin duvar bedenleri dışta düzgün olmayan kesme taşla kaplanırken, iç cidarı moloz örgü olup, sıva tabakası ile kaplanmıştır. Tuğla ise hem kubbenin örgüsünde hem de zeminde duvar kaplaması olarak kullanılmıştır.

3-Dikdörtgen Türbeler:

1-Seydibaba Türbesi ve Namazgâhı: Köyün doğu mezarlığı içerisinde, mezarlık duvarına bitişik, etrafı üç yönden 1.45m. yüksekliğindeki duvarla çevrilmiş, 6.86 x 6.86 m. ölçülerindeki bir türbe-namazgâh bulunmaktadır (Çizim 6) (Foto. 19).²⁵ Seydibaba'nın asıl isminin Seyyidi Nurullah Kuddüsü olduğu ve Horasan'dan Anadolu'ya göç eden bir şeyh olduğu ve bu köyde bir zaviye kurduğu öğrenilmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Tapu-Tahrir Defterleri (TD) bilgilerine göre zaviye hakkında şu bilgiler verilmektedir: "Seydibaba zaviyesi vakıf gelirleri 1485'de 200 akçe, 1569'da 2000 akçedir. Senelik bu gelirden gündelik 2 akçe zaviye şeyhine, diğer kısmı zaviyede hizmet gören kişilere ve zaviyenin yiyecek, içecek, bakım ve tamirine tahsis edilmiştir. Defter kayıtlarından, zaviyede şeyh olan bazı kimselerin isimlerini de çıkarmak mümkündür. Zaviyenin ilk şeyhi Seydibaba'dır. Seydibaba'dan sonra zaviyede, 1485'den bir müddet önce Şeyh Mehmed, 1485'de Şeyh Yusuf, 1547'de Şeyh Hamza, 1569'da Şeyh Musa isimli kişiler Şeyhlik yapmıştır. Zikredilen bu kişiler, baba-oğul silsilesini takip etmektedir. Zaviyenin çeşitli hizmetlerini görmeleri için bir kısım kimseler bu işle vazifelendirilmiştir. Nitekim, zaviyede 1547'de 3, 1569'da 1 kişi hizmetkâr olarak çalışmaktaydı."²⁶ Üzerinde herhangi bir yazıt bulunmadığı için yapım tarihi tespit edilememiştir. Seydibaba Köyünde yaptığımız çalışmalar esnasında, köyün tarihçesi ile ilgili olarak muhtarın elinde bulunan bir fermanın Türkçeleştirilmiş metin kısmında: " Seyyidi Nurullah Kuddüsü sırrıhu Hazretleri, Ebu Bekiri Sıddık Radıyallahu hazretlerinin nesli

²⁵ Haldun Özkan, "Şiran Seydi Baba Köyü'nde Bir Grup Osmanlı Dönemi Eseri", Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, C.5, S.34, Erzurum, 2005, s.117-135.

²⁶ Ali Sinan Bilgili, "Osmanlı Döneminde Şiran Bölgesinin Sosyo-Ekonomik Durumu (15.-16. Yüzyıllar)" Kültür Vadisi Gümüşhane Dergisi, S.8, İstanbul, 1996, s.20.

pakından olup, Horasan diyarından teşrif buyurmuş, Atik Aluçlu isimli karyesinde vatan tutmuştur. Bu zât-ı âli kaderin vatan tutmasıyla Aluçlu ismi, Seydibaba namına tebdil olmuştur. Halen bu ad ile yad olunmaktadır. Azizi maşurun ileyh kendisi zaviye açtığına dair umumen fermanlarda meşayihî kiramdan kutbul arifeyn Seyidi Nurullah Baba kuddüsü sırrıhu hazretlerinin tekkeyi şerifi vakf-ı mülhakatından Erzurum eyaletinde Şiran kazasına tabi Seyyid Baba karyesi ile âhiri cümleleri delalet eder vazıh delildir. Şu kadarki Şiran'a teşrif tarihine ait malumata muvaffak olamadım. Fakat ahfad-ı pâkından ve ekâbir-i ehlüllahtan Şeyh Yusuf bin Şaban Kuddüsü sırrıhu hazretleri, 834 tarihinde hudud içine alarak evkaf-ı mülhakasını yaptırıp zaviyesini açmıştı..." şeklinde bir ifadeye yer verilmiştir"²⁷ ibaresinin geçtiği belge tarafımızdan görülmüştür.

Mezarlık içerisinde Seydibaba'ya ait olduğu ifade edilen mezarın önüne bir mihrap yerleştirilerek üzeri açık, etrafı duvarlarla çevrilmiş bir namazgâh düzenlemesi alışılmışın dışında bir uygulama olarak görülmektedir. Girişi kuzeybatı köşeye yerleştirilerek doğrudan yola açılmaktadır. Namazgâhın içinde, kesme taştan yapılmış küçük bir mihrap bulunmaktadır. Mihrap düz kavsaralı, çevresi silmelerle sınırlandırılmış, sade bir düzenlemeye sahiptir. Namazgâhın kuzeybatı köşesinde Seydibaba'nın mezarı bulunmaktadır. Doğu duvarı, orijinal batı duvarı ise yenilenmiştir. Namazgâhın kuzey duvarının dışına da Muharrem Şeker tarafından yapılmış sanatsal özeliği olmayan basit bir hayrat çeşme konulmuştur.

2-Ebehatun Türbesi: Seydibaba Köyünde yer alan Ebehatun Türbesi, köy halkı tarafından "Gelin Ebe Türbesi" diye de adlandırılmaktadır. 3.70 m. x 2.30 m. ölçülerinde dikdörtgen cenazelik üzerine, 3.32 m. x 1.88 m. ölçülerinde dikdörtgen bir gövde oturtularak kademeli olarak düzenlenmiş (Çizim 7) iki katlı bir mezar yapısıdır²⁸. Türbenin düzgün kesme taş malzemedden yapılmış mimarisi, Türk Sanatındaki geleneksel türbe uygulamasının dışında, farklı bir düzenlemeyle dikkat çeker. Türbenin üzeri tekne tonozla örtülmüş, ancak dış örtüsü sökülmüştür (Foto. 20). Batı cephede, cenazelik bölümüne açılan 0.30 m. genişliğinde ve 0.45 m. yüksekliğinde bir açıklık bulunmaktadır (Foto. 21). Türbe gövdesinde kapı veya pencereye yer verilmemiştir. Türbenin kuzey cephesinde iki ayrı kitabe bulunmaktadır (Foto. 22). Bunlardan sağdaki 0.21 m. x 0.10 m. ölçülerinde iki satırlık nesih yazıda:

²⁷ Haldun Özkan, A.g.m., s.122.

²⁸ Haldun Özkan, A.g.m., s.122.

تربه نك اعماری

سنه ۱۲۲۷

“Türbenin imarı Sene 1227”²⁹ ibaresi bulunmaktadır. Bu yazıttan türbenin, 1227 H./ 1812 M. yılında inşa edildiği anlaşılmaktadır. Kuzey taraftaki 0.31 m. x 0.16 m. ölçülerindeki üç kelimelik nesih kitabede ise:

“Karabörkoğlu

Halil Efendi kanber Sene 1227” ibaresi bulunmaktadır³⁰.

Türbe eğimli bir arazi üzerine kurulduğu için, güneyi ve doğusu büyük ölçüde toprak dolgunun altında kalmıştır.

3-Gümüşkaya/Musa Dede Türbesi: Gümüşkaya Köyü mezarlık alanı içerisinde bulunmaktadır (Foto. 23). Türbe içten ve dıştan tonoz örtülü dikdörtgen planlı, 4.73x3.00 m ölçülerinde inşa edilmiştir (Çizim 8). Düzgün kaliteli kesme taş malzemedden yapılan türbenin üzerinde kitabesi yoktur. Türbenin girişi doğuda açılmış, basık kemerli olarak düzenlenmiş ve kapı biraz doğuya kaydırılmıştır (Foto. 24). İçerideki beşik tonoz örtü orijinaldir ve dıştan betonla kaplanmıştır. Türbenin içerisinin de sıvalı olduğu, kalan izlerden anlaşılmaktadır. Türbenin biri batıya, diğeri güneye açılan iki küçük penceresi bulunmaktadır. Pencerele içerden, yuvarlak kemerli bir niş şeklinde düzenlenmiş, dışarıya kare olarak yansıtılmıştır. Türbe içerisinde bir sanduka bulunmaktadır (Foto. 25-26). Kesin tarihini tespit edemediğimiz türbenin plan ve üslubu, 19.yüzyıl mezar yapılarına uygun düşmektedir.

²⁹ Murat Yüksel, *Gümüşhane Kitabeleri*, İstanbul, 1997, s.251.

³⁰ Haldun Özkan, A.g.m., s.122.

4-Şiran Ortaköy Anonim Türbe: Gümüşhane’nin 101 km. güneybatısında bulunan Şiran İlçesinin 6 km. güneydoğusunda, Karaşeyh Köyü ile Çilhoroz geçidi arasında, Karaşeyh Köyünün 2.5km. doğusunda, Firdevs Hanım Türbesinin ve Şiran-Kelkit yolunun kuzeyindedir³¹. Günümüzde bir kısmı şehitlik ormanı olarak düzenlenen ve bir eski çağ yerleşimi olan höyük üzerindedir. Türbe üzeri açık, dikdörtgen planlı olup içerisinde mütevazı bir mezar bulunmaktadır (Foto. 27). Üzerinde herhangi bir yazıt veya tarih bulunmayan ziyaret yerinin, son dönemde etrafının duvarlarla çevrilerek şekillendirildiğini düşünmekteyiz. Yöre halkının önemseydiği bir ziyaret yeridir.

Değerlendirme:

Gümüşhane türbelerinden beşi üzerinde tarih bulunmaktadır: Pir Ahmet Türbesi 1550, Çağırğan Baba Türbesi 1582, Hacı Tahir Türbesi 1755-1834, Firdevs Hanım Türbesi 1556-1557 ve Ebe Hatun Türbesi 1812. Bu tarihler göz önüne alındığında Pir Ahmet Türbesi, Çağırğan Baba Türbesi ve Firdevs Hanım Türbesi dönem olarak 16. yüzyıl Klasik Osmanlı döneminde Gümüşhane’de inşa edilmiş türbelerdir. Her ne kadar İstanbul’da inşa edilen Klasik Osmanlı dönemi türbelerinin özelliklerini plan ve mimari açıdan yansıtmaları da, bölgesel özelliklerle şekillenmiş 16. yüzyılda inşa edilmiş mütevazı türbeler olması bakımından önem taşırlar. Ayrıca üzerlerindeki kitabelerin hat bakımından gösterdiği zarif ve ince işçilik de dönemin özelliğini yansıtmaları bakımından ilgi çekicidir.

Genel olarak Gümüşhane’de inşa edilen türbelerin önemli bir kısmı, din adamları için yapılmışlardır. Türbelerden biri Bey Türbesi, Karamanoğlu Pir Ahmet Bey’e, biri Evliya Türbesi Evliya Çağırğan Baba’ya, biri alim olan Hacı Tahir Efendi için, biri de şehid Firdevs Hanım için yapılmıştır. Çamur Köyü Kümbeti üzerinde “Emir bin Dede Şeyh Kasım” ismi okunabilmiştir. Seydibaba’nın da esas isminin Seyyidi Nurullah Kuddüsü olduğu ve Horasan’dan Anadolu’ya göç eden bir şeyh olduğu öğrenilmektedir. Musa Dede ve Ebe Hatun türbeleri, üzerlerinde isim bulunmayan halk arasında yattığına inanılan kişilerdir. Bunların da ikisi evliya, biri de kadın için yapılmıştır. Gümüşhane’de bey, âlim ve evliyalar için yapılan türbeler arasında iki kadın için de türbe yapılmış olması, bu kadınların halk arasında çok önemsenen ve değer verilen kişiler olduklarının ifadesidir.

Plan özellikleri bakımından türbelerin üçü, Pir Ahmet Bey, Çağırğan Baba ve Hacı Tahir Türbeleri, kare planlı olarak yapılmıştır. Firdevs Hanım ve

³¹ Süleyman Çiğdem, *Gümüşhane Bölgesinin Tarih ve Arkeoloji Araştırmaları*, Erzurum, 2008, s.55.

Çamur Köyü Kümbeti sekizgen planlı, Musa Dede, Ebe Hatun, Seydibaba ve Şiran Ortaköy Anonim Türbe ise dikdörtgen planlı olarak inşa edilmiştir. Seydibaba ve Şiran Ortaköy Anonim Türbesi üzerinin açık oluşuyla diğer türbelerden ayrılırlar.

Kare ve sekizgen planlı türbe örneklerine X. yüzyılda Karahalı döneminden başlayıp Osmanlı dönemine kadar her dönemde rastlamak mümkündür. Doğu Anadolu Bölgesinde kare planlı kümbet örneklerine Ahlat Şeyh Necmeddin Kümbeti (1222) ve Erzurum Üç Kümbetler içerisindeki kare planlı Anonim kümbet örnek gösterilebilir³². Sekizgen planlı kümbetler 11. yüzyıldan itibaren İran, Azerbaycan ve Doğu Anadolu’da yaygın bir mezar yapısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kemah Melik Gazi Türbesi 12.yüzyıl³³, Niksar Kırkkızlar Türbesi 13.yüzyıl, Erzurum Evreni Kümbeti 14.yüzyıl, Karaman Eminüddin Türbesi,15.yüzyıl³⁴ da inşa edilmiş sekizgen türbelere örnek teşkil ederler. Dikdörtgen planlı türbeler ise daha geç dönemde uygulanan mezar yapılarıdır. Türbelerin planları Doğu Anadolu Bölgesinde 12.yüzyıldan itibaren bilinen mezar yapılarının Osmanlı döneminde inşa edilmiş örnekleri olarak değerlendirilebiliriz. Coğrafi özellikler göz önüne alındığında, bölgesel yapı modellerinin tercih edilip kullanılmış olması, mantıklı ve akılcı bir çözümdür.

Gümüşhane’deki türbelerden sadece Pir Ahmet Bey ve Ebe Hatun Türbesi iki katlı olup, cenazelik bölümü düzenlenmiştir. Ebe Hatun Türbesi tamamen kendine özgü mimari özelliklere sahip, sıra dışı bir mezar yapısıdır ki, tasarım olarak geleneksel Selçuklu ve Osmanlı türbeleri arasında benzeri yoktur. Diğer türbelerin ise cenazelik bölümleri bulunmaktadır. Pir Ahmet Bey Türbesi cenazeliği tonozla örtülüdür. Ebe Hatun Türbesi içerisine girilemediğinden dıştan anlaşıldığı kadarıyla cenazeliğin düz bir örtüye sahip olduğunu ifade edebiliriz. Gümüşhane türbelerinde yaygın olan ve sevilen örtü şekli kubbe olmuştur. Türbelerden beşinin üzeri Pir Ahmet Bey Türbesi, Çağırğan Baba Türbesi, Firdevs Hanım Türbesi, Hacı Tahir Türbeleri ve Çamur Köyü Kümbeti, kubbe ile örtülüdür. Türbelerin bazılarının içerisinde sanduka bulunmaktadır. Bunların hiç birinin tarihsel ve sanatsal değeri bulunmamaktadır. Ahşaptan yapılmış alêde sandukalardır. Türbelerin kapı ve pencereleri son derece sade düzenlenmiş taç kapı mahiyetinde anıtsal girişi olan bir türbe yapısı yoktur. Süsleme konusunda da son derece sade yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Türbelerdeki tek dekoratif unsur kitabeleridir. Bunlar inşa ve bani kitabeleri olup, bazıları da

³² Orhan Cezmi Tuncer, A.g.e., s.122; Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara, 1996, s.243.

³³ Orhan Cezmi Tuncer, A.g.e., s.199

³⁴ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, Ankara, 1990, s.247, 257, 259.

sadece tarih kitabesi olarak yazılmıştır. Gümüşhane türbe kitabelerinde sanatçı veya usta ismi ile karşılaşılmasıdır. Yapılar üzerine tamir kitabeleri de konulmamıştır. Türbelerin tamamı sarımtırak düzgün kaliteli kesme taş malzemeden inşa edilmiştir.

KAYNAKÇA

ASLANAPA, O., *Türk Sanatı*, Ankara, 1990.

BEYGU, A.Ş., *Abideleri ve Kitabeleri İle Erzurum Tarihi*, İstanbul, 1936.

BİLGİLİ, A.S., “*Osmanlı Döneminde Şiran Bölgesinin Sosyo-Ekonomik Durumu (15.-16. Yüzyıllar)*” *Kültür Vadisi Gümüşhane Dergisi*, S.8, İstanbul, 1996, s.20.

ÇİĞDEM, S., *Gümüşhane Bölgesinin Tarih ve Arkeoloji Araştırmaları*, Erzurum, 2008, s.55.

KIRZIOĞLU, F., “*Osmanlı “Tapu-Tahrir” ve “Mühime” Defterlerinde Gümüşhane Bölgesi Türk Boy /Oymak Hatıraları ve Madenler Üzerine “Hükümler” den Örnekler*”, *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu (13-17 Haziran 1990)* Ankara, 1991, s.71.

MERÇİL, E., *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara, 1993.

ÖNKAL, H., *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara, 1996.

ÖZKAN, H. ,“*Şiran Seydi Baba Köyü’nde Bir Grup Osmanlı Dönemi Eseri*”, *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S.34, Erzurum, 2005, s.117-135.

ÖZTUNA, Y., *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1983.

ŞAHİN, T.E., *Erzincan Tarihi*, C.II, Erzincan, 1987.

TUNCER, O.C., *Anadolu Kümbetleri*, Ankara, 1991

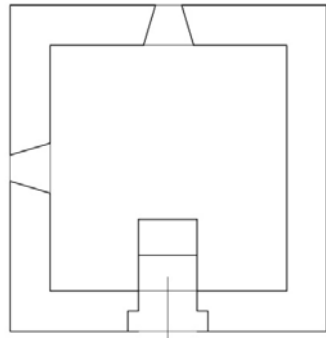
TURAN, O., *Doğu Anadolu Türk Devletleri*, İstanbul, 1973.

USLU, G. A., *Gümüşhane ve Çevresi Tarihi- Sanat Eserleri*, İstanbul,1980.

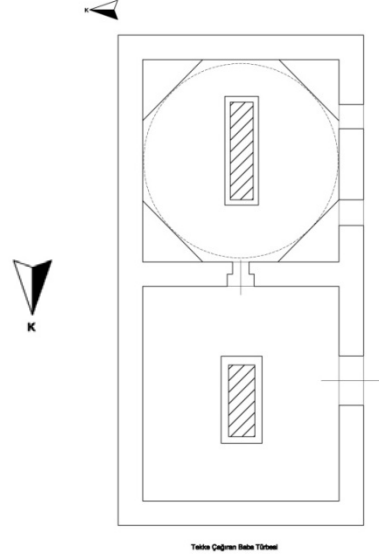
UZUNÇARŞILI, İ.H., *Osmanlı Tarihi*, C.XXI, Ankara, 1983.

YURTTAŞ, H.,“*Gümüşhane Süleymaniye (Ulu) Camii, Çeşmesi, Haziresi ve Hacı Tahir Efendi Türbesi*” *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi Sayı:12*, Erzurum, 2007, s.61.

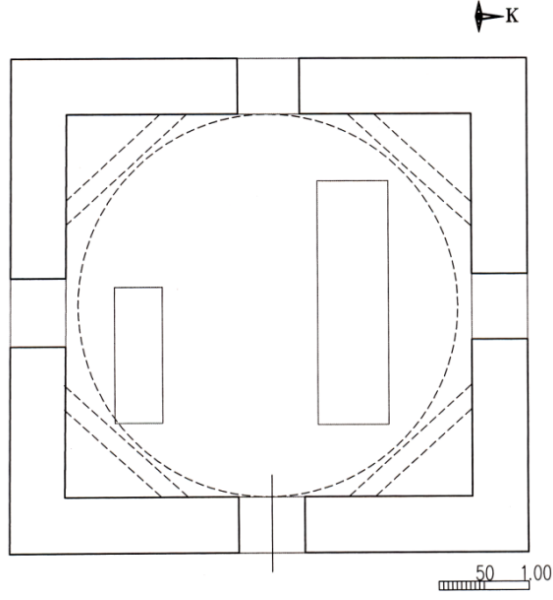
YÜKSEL, M., *Gümüşhane Kitabeleri*, İstanbul, 1997.

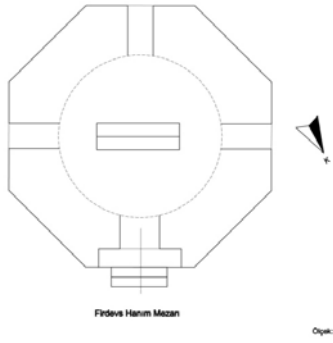
Çizim 1: Pir Ahmet Türbesi Planı

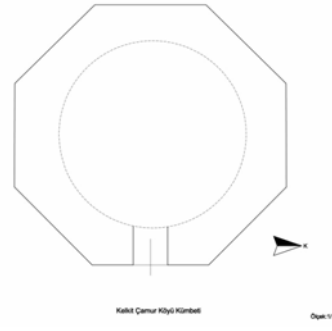
Çizim 2: Çayırın Baba Türbesi Planı

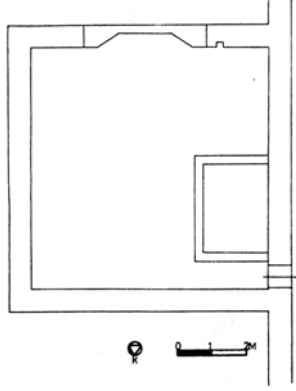
Çizim 3: Hacı Tahir Efendi Türbesi Planı

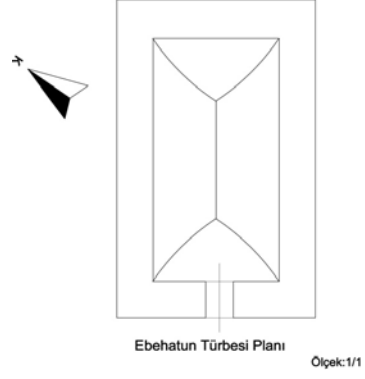
Çizim 4: Firdevs Hatun Türbesi Planı

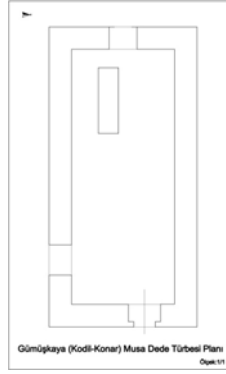
Çizim 5: Çamur Köyü Kümbeti Planı

Çizim 6: Seydibaba Türbesi Planı

Çizim 7: Ebehatun Türbesi Planı

Çizim 8: Musa Dede Türbesi Planı

Foto. 1: Pir Ahmed Türbesi

Foto. 2: Pir Ahmed Türbesi

Foto. 3: Çağırğan Baba Türbesi

Foto. 4: Çağırğan Baba Türbesi

Foto. 5: Çağırğan Baba Türbesi

Foto. 6: Çağırğan Baba Türbesi

Foto. 7: Hacı Tahir Efendi Türbesi

Foto. 8: Hacı Tahir Efendi Türbesi

Foto. 9: Hacı Tahir Efendi Türbesi Giriş

Foto. 10: Hacı Tahir Efendi Türbesi İçi

Foto. 11: Firdevs Hanım Türbesi

Foto. 12: Firdevs Hanım Türbesi

Foto. 13: Firdevs Hanım Türbesi

Foto. 14: Firdevs Hanım Türbesi

Foto. 15: Çamur Köyü Kümbeti

Foto. 16: Çamur Köyü Kümbeti

Foto. 17:Çamur Köyü Kümbeti

Foto. 18:Çamur Köyü Kümbeti

Foto. 19: Seydibaba Türbesi ve Namazgahı

Foto. 20: Ebehatun Türbesi

Foto. 21: Ebehatun Türbesi

Foto. 22: Ebehatun Türbesi Kitabeleri

Foto. 23 : Musa Dede Türbesi

Foto. 24: Musa Dede Türbesi

Foto. 25: Musa Dede Türbesi

Foto. 26: Musa Dede Türbesi

Foto. 27: Ortaköy Anonim Türbe